

zékbe aztán további specifikálás nélkül mindazon más természetű hibákat is felvenné, melyek ily rövid úton, t. i. egy-két-három szóznak helyettesítésével, pótlásával, kihagyásával, esetleg helycseréjével, elintézhetők. A javítandóknak, illetőleg javításoknak e jegyzékét minden könyvpéldányhoz hozzá lehetne mellékelni, esetleg bele is fűzni vagy beleragasztani. A legsürgetőbb, pillanatnyi bajon így segítve lenne. Ilyen lajstrom mellékelése nélkül én nem merném a könyvet tanító- vagy tanítónóképzőintézeti növendék kezébe adni és másnak sem ajánlhatom, hogy tegye.

Waldapfel János.

Nógrádi László dr.: A mese. Gyermektanulmányi Könyvtár, 7. kötet: Kiadja a Magyar Gyermektanulmányi Társaság. Budapest, 1917. XI+232. l. Függelék XXIII l. Ára 5 K.

Ezzel a munkával a Gyermektanulmányi Könyvtár 7. kötetét bocsájta a nyilvánosság elé. E könyv megjelenése újra felveti azt a kérdést: vajjon pedagógiai, pedológiai szempontból helytálló-e ez az új vállalkozás, avagy neveléstudományi irodalmunkban csak a selejtezésre váró munkák száma szaporodott? A mérleg — mi sajnáljuk legjobban — igen kedvezőtlen képet mutat. A Gyermektanulmányi Könyvtár szerkesztése a káros dilettantizmus bélyegét viseli magán. Ezt egyszer nyíltan meg kell mondanunk, mert e könyvtár a kiadó Társaság tudományos munkásságának fokmérője. Nógrádi, a Könyvtár szerkesztője, a 7 kötet közül immár a másodikat foglalja le és mint a legutóbbi munka jelzi, még egy harmadikat is maga ír meg. Pedig a gyermektanulmánynak valóban *standard work*-jai közül még sok nem jelent meg magyarul (Meumann, Cohn-Dieffenbacher, Stern, Heller stb.); amit e gyűjtemény ma ad, egyetlen keveréke a jónak és a rossznak s a rosszat a szerkesztő szolgáltatja nem kívánt mértékben. Első könyvről éppen e folyóirat mondott bírálatot (*M. P.* 1913: 279. l.).

Aki a meséről ír, annak kitűnő folkloristának, pszichológusnak és pedagógusnak kell egy személyben lennie. E könyv szerzője egyik szakban sem otthonos. A folklorisztikai rész hemzseg a tudatlanságtól; a pszichológiát óvatosan kerüli, vagy ahol hozzányúl, ott pórul jár ő is, a tárgy is. A pedagógiai vonatkozásokkal sem szerencsésőbb. A pszichológiai feldolgozásban a szerző a kezdet kezdetéig sem jutott el. Egyáltalán nem tudja a rendelkezésére álló értékes anyagot megfogni. Nincsenek szempontjai, hanem szónoki páthosszal akarja az olvasót kielégíteni. A mese az érzelmi és értelmi világot alakítja át, de hogy, mikép, erről semmit sem hallunk. Az egyes lelki tényezők korrelációjáról a mesével kapcsolatban semmit sem ír. Az intelligen-

ciának és a mese-szeretésnek vagy nem-szeretésnek viszonyát hozzáértő pszichológus bizonyára alaposan kiaknáztta volna. Remélhetően a Gyermekt. Társaság a tulajdonában levő adatokat vagy legalább is ennek a munkának a folytatását valóban hozzáértő íróval dolgoztatja fel. Egyetlen eredmény, mit a szerző könyvéből ki tudunk hámozni: a mese-fajok váltakozása a korral. De ez is oly erőltetett s minden megokolás nélkül való, hogy ezt a sem fiziológiai, sem pszichológiai alapra épített felosztást sem fogadhatjuk el. Különben is minden felosztás alapja, hogy az egyik csoportot a másiktól élesen meg tudjuk különböztetni. A szerző csoportjaiban egyik fogalom a másikba folyik át, egyiknek sincs kifejezett jelleme. Táblázatai pszichológiai tudatlanságról beszélnek. Fától nem látni az erdőt. Itt a pszichológus éles szeme, a módszerben való jártassága gyönyörű eredményeket tudott volna kihámozni. De ehhez ismerni kellene a hiba-törvényt, a valószínű hibák arithmetikai közepesét, Gauss törvényét, a közepes variációt, a korrelációs számítást, Krueger, Spearman, Betz idevágó munkáit, egyszóval a pszichológia alfáját és omegáját.

Ez a könyv gyönyörű tanulságot rejt magában: megtanít arra, hogyan nem szabad tudományos könyvet megírni. A szerző kb. 100 oldalon elmondja, hogy másoknak mi a véleménye a meséről, eredetéről, értékéről; ő maga alig szól a tárgyhoz, hanem hol erősen, hol kevésbé erősen helyesel, de semmiféle önállóságot nem találunk e sokszor rosszul s félreértve idéző «bevezető részben». E bőbeszédű kezdet után «önálló vélemények» is kezdenek kialakulni. A szerző most már úgy találta, hogy helyes lenne a sok szép elméletből egyet kiszedni és megállapítja, hogy: «ha most már egybevetjük mindazt, amit eddig a mese hatásáról általánosságban mondtunk a gyermeklélekkel kapcsolatban, úgy véljük, helyesen határozzuk meg a mese hatását, ha a művelő és nevelő hatást a *kultúra* szóval jelöljük» (104. l.). A mese hatása tehát: «kultúra». De vajjon melyik meséé? Hisz ő maga különböztet meg jó és rossz, ijesztő és nem ijesztő, bizonyos korokra nézve káros és hasznos stb. mesét, amelyek 13 évig ijesztenek, aztán vigasztalnak; e mesék évfolyamként váltakozó tömkelegéből melyik hát az a mese, amelynek hatása egyenlő értékű a «kultúrával?» A dolog kétes marad és homályos. A szerzőnek itt bő alkalma lett volna a különböző tényezőket összevetni és a kölcsönhatásokat kikutatni; nem kellett volna rendszertelen felsorolások után önkényes következtetéseket levonnia. A mese célja bizonyára nem a kultúra, se a tanulság; kultúra csak annyiban van benne, amennyiben hű tükre az emberi képzeletnek és a benne foglalt kulturális elemeknek. A mese tehát táplálkozik a kultúra egyes elemeiből is, de maga nem teremti kultúráját. A mese célja a gyönyörködtetés.

A mese meghatározása körül igen nagy ellentmondásokba keveredik a szerző. A könyv elején (4. l.) azt találjuk: «A meséken a kultúra hatásának, a fejlődésnek alig észrevehető nyomai vannak» (!). «Csak külsőségek ezek és a lényegét nem érintik.» «Nyoma sincs a történelmi események viharainak, (a nép) meghagyta a mesét a valótlan világának.» (5.) «Itt nincs lehetetlenség, nincs akadály, minden sikerül, egészen olyan, mintha csak álmodná az ember. És ez az álomszerűség éppen az, ami értékét megadja a mesének.» Itt a könyv feltűnően egyezik Wundt véleményével, de később az író véleménye a meséről egészen más! A mese itt már nem álomszerű, sőt, «nem-hogy elfordítana a valóságtól, bele is kapcsol abba.» (98.) Míg az 5-ik oldalon «a kultúra alig látható nyomai vannak benne», itt már «nemcsak a kultúra különböző fokaival ismertet meg, hanem az élet embereivel is. Ezen tapasztalatok érlelik a gyermek értelmét és adnak neki bizonyos kultúrát» (100. l.). Tehát itt se nem álomszerű, se nem kultúra mentes. Ennyi ellentmondás a legfőbb kérdésben, ennyi zagyvaság és ebből is csak egy rövid, de helyt nem álló eredmény: ez már mégis kissé sok a jóból! A hamis előzmények után a következtetés: *a mese-kultúra* is csak hamis és megokolatlan. A kérdés valóban nem is olyan egyszerű, hogy egyetlenegy szóval el lehetne intézni. Wundtot is igen érdekelte a mese (kissé lelkiismeretesebben) és bizony ő nem jut ilyen egyszerű, szépen hangzó eredményhez. Ő is csak bizonyos primitív kultúra tükrét látja sok mesében, sok mással együttesen. A mese vegyes termék, van benne jó és rossz kultúra is, mely ráragadt a fejlődés folyamán, de a primitív mesében alig vannak ennek nyomai és célja sem a kultúra.

A szerző szerint a mese továbbá «erkölcsi érték». Ismét egy rövid, de igen kétes értékű meghatározás. A primitív mese célja nem volt sem erkölcsi, sem tanító, hanem a képzelőtehetség felkeltése, a mesélés. Hisz ép ellensúlyként és ellentétkép alakult «az erkölcsi mese» és a tanító mese. Ezek a műmesék ellenzékét képviselnek a valódi mesével szemben. Az igazi mese csapongó, rendszertelen, sokszor logikátlan, erkölcstelen, igazságtalan. Gondoljunk csak a Grimm-mesék sokszor zagyva képzeletére. Hol van itt erkölcsi érték? A nép bizony sajnálja a népmesében a maga fajtáját, a művelőtlen és pártjára kél akkor is, ha az ellenfél erkölcsileg sokkal rokonszenvesebb is. Akárhány népmesében a bárgyuság arat diadalt. Wundt szerint a mese hősei egyszerűen jellemnélküliek: a varázs, a szerencse rab-szolgái. A mese igazságtalan, a szellemek szeszélyesek; szerencse, ha valaki jó és nem rossz szellem kezébe kerül. Wundt szerint is a mese a lényeges, mely erkölcsileg túl van a jó és rossz határain. Vegyes termék és a későbbi fejlődésből is minduntalan vissza-visszaesik

erkölcsi közönbösségébe. Itt is a műmese akart javítani. Az igazi mese tehát nem követ semmiféle erkölcsi célnézetet.

Az eddigi fejezetekhez stílszerűen sorakozik az a rész is, melyben a szerző a mesének a gyerekekre való hatását tárgyalja. Ez lehetne a legértékesebb, mert ez a legszebb tárgy a gyermekkutatóra nézve, de a szerző nem ragadta meg itt sem az alkalmat arra, hogy komoly pszichológiai fejtegetésekbe merüljön. A félelemérzettel igen nagy szeretettel foglalkozik és felveti a kérdést, fél-e a gyerek a mesétől? Kimondja, hogy a mese ne legyen ijesztő és félelmetkeltő. Vajjon lehet-e ez, ha azt akarjuk, hogy a gyermek a népmesével, a romlatlan népmesével ismerkedjék meg? Ha csak népmese-kivonatot kap a gyerek, nem rontunk-e többet, mint amennyit használnánk? Pedagógiailag helyes-e a gyermeket minden olyantól távortartani, ami kellemetlen érzéseket is kelthetne benne? Hisz az élet számára neveljük a gyermeket, az élet pedig teli van szenvedéssel és sok-sok fájdalommal. Nem járunk mindig virágos réteken, pacsirtaszó közepe tette s nem «kedves madarak, hangos berkek zöldje» között. A gyermek nem hímes tojás. Ami edzetté teheti, az nem árt meg neki. A modern gyermekpszichológia célja nem lehet az, hogy a gyermeket csengő-bongó, dagályos csingilingi-irodalommal nevelje. Szemforgatás vagy tudatlanság azt mondani: «a mese életerő-rontó is lehet, ha öröm helyett, ami biológiai szüksége minden élőnek, félelmet kelt.» Hisz senki se akarja a gyerektől az örömet elvenni, de azért még sem kell szíjmalomharcot harcolni képzelt veszedelmekkel szemben. A dajkaméséken áttestünk szerencsésen valamennyien, mégis megvan még a józan eszünk. Ha a szerző ismerné a differenciális pszichológia elemeit, rögtön arra kellett volna gondolnia, hogy mily óriási a különbség gyermek és gyermek között. Ami az egyikre ráillik, az a másikra nem alkalmazható. A szellemi színvonal értéke lett volna irányadó e kutatásokban. A mese hatását tárgyalva, a szerző «a kis gyermek» félelmét kutatta. A 3—6 éves korú gyerek fél a gólyától, «mert elhozta a Pistát» (!), a másik, «mert megfogja az egérkét». Furcsa; hisz a 6 éves gyermek nem igen rajong az egérért, sőt örül neki, ha viszik. Már szinte humoros és teljesen zagyva, hogy a 3—6 éves gyermek fél a cicától, «mert megverik?» T. i. a cicát? És ezért nem szereti. Hisz ennek örülnie kellene, mert nem szereti. Végre megállapítja, hogy mikor a «gyermek» azt mondja: mert csíp, mert megkarmol, mert megeszi az egérkét: «ezen megokolásban sok keserű lelki rázkódás és fájdalom van kifejezve». Ez nem igaz. A gyerekekre itt a nevelés, a nagyok szuggesztíója hat. És az egész ügy korántsem olyan tragikus, mint azt a szerző hiszi. A gyakorlat arra tanít, hogy egyetlen egy élő példa sokkal nagyobb «lelki rázkódást» okoz a

gyermek lelkében, mint órák szóbeszéd. Elhiszem, a kis önző 5—6 éves gyermek fél a cicától, ha egyszer már alaposan összekarmolta, fél a mumustól, ha valaki mumusként már egyszer megijesztette, de az, hogy hallotta, hogy a mumus csúnya és hogy a macska torkos, az felületesen szerzett képzet visszaadása minden «keserű rázkódtatás» nélkül. Nem szabad általánosítani. Olyan kategorikus kijelentéseket megtenni, hogy ilyen meg ilyen korú gyermek fél ettől meg ettől, ily élesen önkényesen elhatárolni még a komolyság álarcát magára öltő munkában sem szabad. Különben is 3, 4, 5, 6 éves gyermekeken pontos, egy-egy éves változást állapítani meg a felfogásban, szintén hihetetlen. Közbevetőleg: egyáltalán nem mondja meg a szerző, hogy hogyan számítja az éveket. Ki a 6 éves? Az 5 éves és 11 hónapos? Vagy a 6 éves és 2 napos? A pszichológia még ebben a kérdésben nem állapodott meg s ép ezért minden szerző külön kiemeli a kor meghatározását. És mindig csak az évek száma, legfeljebb még fiúk, lányok! Helyes az ilyen kitalált felosztási módszer? Hol van itt a rendszeres kutatás? Hol az értelmesség vizsgálata, a gyenge és nagytehetségű gyermekek megvizsgálása s i. t.?! Miért vette a szerző az adatokat a vakoktól, kiségitő iskolákból, a süketnéma intézetekből, a rendes, a normális gyermekektől, ha aztán egyszerűen számba se veszi őket, hanem csak fiúkat, lányokat vizsgál meg évjáratok szerint. Kapott a szerző jó és értékes adatokat, de fel nem használta őket.

A táblázatok (a könyv végén) szintén csak az említett, nem tudományos eljárás táblákba vésett tanui. Végül még az ebben a háborús időben is szokatlanul sok sajtóhibáról szólunk, melyek közül egy-kettőt közlünk mutatóul: *Panstatantra* e. h. *Pancsatantra* (13. l.), *Wunsch* h. állandóan *Wünsch* (13, 30. l.), adatgyűjtő h. *állatgyűjtő* (V. l.) s i. t. A könyv tudományos értékét nem tekintve, feltétlen elismerést érdemel a szerző szép és lendületes stílusa, költői lelkesedése, magyaros, kedves előadó módja. Különösen szép: az «Egy gyermekori meseemlék lélektani elemzése» című fejezet, mely csupa gyönyörködtető költészet, de pszichológiailag teljesen értéktelen. A szerző inkább szépíró, mint tudományos munkás.

Lakatos Pál.

D.: Boróczy Kálmán: A falusi szabadtanítás. Budapest, 1917, Pátria. 99 l., 2 K.

Minden kulturának megbiztosabb mértéke amaz embertömeg nagysága, mely a műveltségnek részese, s annál tökéletesebb a közműveltség, minél mélyebb rétegéig ér el a kiművelendők tömegének. Boróczy könyve az ember kulturlényiségének ezen a nagyon áhított tételén nyugszik, mikor a művelődés forrásaitól távolabb eső földműves érde-